

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Mathias Rohe. *Das islamische Recht - Geschichte und Gegenwart*. München: C. H. Beck, 3. Baskı, 2011, 612 sayfa.

Bahattin AKYOL*

Eserin müellifi Mathias Rohe Alman bir hukukçu ve İslam araştırmacısıdır. Erlangen-Nürnberg şehrinin Friedrich-Alexander-Üniversitesi'nde Medeni Hukuk, Uluslararası Özel Hukuk ve Mukayeseli Hukuk kürsüsü başkanı olan yazar EZİRE'nin (Avrupa'da İslam ve Hukuk Erlangen Merkezi) direktörü ve GAİR'nin (Arap ve İslam Hukuku Topuluğu) kurucu üyesidir. 2001 ile 2007 yılları arasında Nürnberg Eyalet Mahkemesinde hakimlik görevini ifa etmiştir. 2006 ile 2009 yılları arasında Almanya İçişleri Bakanlığı tarafından Müslüman toplum temsilcileri ve entelektüelleriyle yürütülen "Alman İslam Konferansı"nın (Deutsche Islamkonferenz DIK) üyeliğini yapmıştır.¹ 2018 yılında Ankara Üniversitesi tarafından kültür ve ülkeler arası diyaloga katkılarından ötürü fahri doktora unvanına layık görülmüştür.²

Das islamische Recht - Geschichte und Gegenwart (İslam Hukuku - Tarih ve Günümüz) adlı eseri son yıllardaki Almanca İslam hukuku çalışmalarının en önemlilerinden biridir.³ Münih'te bulunan C. H. Beck yayınevi tarafından ilk baskısı 2009 yılında yapıldıktan sonra genişletilerek bugüne dek üç baskısı yapılmıştır. Eser *Neue Juristische Wochenschrift* (NJW, Heft 50/2009) dergisinde yılın öncelikli okunması gereken altı kitabı arasında sayılmıştır. Aynı yılda eser, Börsenverein des deutschen Buchhandels (Alman Kitabevlerinin Borsa Derneği), Fritz-Thyssen-Vakfı, Alman Dış ilişkileri Bakanlığı ve VG Wort tarafından "Geisteswissenschaften International" ödülüyle takdir edilmiştir.

Müellif, tarihi gerçekliğe aykırı olarak İslam hukukunu değişmez ve seküler düzenle uyumsuz gören "İslam düşmanlarının" bu eserden hoşlanmayacağını belirtir (s. XVIII). İslam İlahiyat kürsülerinin oluşmasıyla birlikte İslam bilimleri (şarkiyât) araştırmalarının da ivme kazandığını söyleyip bu çalışmanın "seküler"⁴ İslam bilimlerinin güçlenmesine katkı

* Arş. Gör., Humboldt-Üniversitesi Berlin İslam İlahiyat Enstitüsü. bahattin.akyol@hu-berlin.de,
ORCID: 0000-0003-0053-1664

1 https://www.ezire.fau.de/ueber-das-ezire/team/direktor-prof-dr-mathias-rohe/#collapse_0 (erişim: 06.04.21).

2 <https://www.ezire.fau.de/2018/10/17/mathias-rohe-bekommt-ehrendoktorwuerde-der-universitaet-ankara-verliehen/> (erişim: 06.04.21).

3 Rohe'nin *Islamisches Recht: Eine Einführung* adlı çalışmasının Türkçe çevirisi *İslam Hukuku: Bir Giriş* adıyla 2020 yılında yayınlanmıştır (trc. Barış Yiğit, İstanbul: Runik Kitap).

4 Müellif, Almanyadaki İslam Bilimleri (Islamwissenschaft) bölümlerini seküler olarak nitelendirir. Islamwissenschaft bölümlerindeki araştırmacılar dini mensubiyetlerinden bağımsız olarak araştırmalarını yaparken İslam inanç

sunmasını temenni eder. Nitekim eser Almanya'da yeni kurulan İslam İlahiyat enstitülerinde de kabul görmüştür. Almanca İslam hukuku literatürünün azlığı sebebiyle öğrenciler için bir ders ve el kitabı hüviyeti kazanmış ve tavsiye okuma listelerindeki yerini almıştır.⁵

612 sayfa ve tek cilt olmasına rağmen eserin adı ilk bakışta İslam hukukunun geçmiş tarihi, gelişimi ve günümüzdeki varlığının tamamının incelendiği intibainı uyandırır. Müellif, İslam hukuku konularının genişliği ve mevcut görüş farklılıkları sebebiyle “tek bir İslam hukuku”ndan söz edilemeyeceğini, ancak genellemelerin kaçınılmaz olduğunu ve bu genellemeleri görüş birliği olan temel meseleler hakkında yaptığını belirtir (s. XVI-XVII). Müslüman otorite ve kurumlarının ifadeleri ve hukuk uygulamalarından elde edilen kaynaklar üzerinden İslam hukukunun oluşumunu, tarihî gelişimini ve hâlen devam eden gelişim sürecini göstermeye çalışan Rohe, Sünni ve Şii'lerin temel görüşlerini vermeye özen göstermiştir. Eserin temel amacı, İslam hukukunun kaynakları ve uygulama metotlarını şeffaf hâle getirmek ve karakteristik hukuk alanlarının ana hatlarını ve gelişimlerini göstermektir (s. XVI).

Eser iki önsöz,⁶ bir kısa giriş, dört bölüm ve bir sonuçtan oluşur. Giriş kısmında eserin oluşum bağlamı ile sistematizasyonu tanıtır şeriat ve hukuk ilişkisini inceleyen yazar, şeriatı şöyle tanımlar: “Dini ve hukuki normların toplamı, norm elde etme mekanizmaları ve yorumlama kurallarıdır” (s. 9). Şeriatın bir kanun kitabı olmadığını vurgulayan müellif (s. 16), fıkıhın hukuki yönünü ortaya çıkarmaya çalışır. İbadete dair hükümlerin dünyevi bir cezaya muhatap olamayacağını ve sadece sosyal bir yaptırım gerektirebileceğini ifade eder. Müstehap veya mekruh gibi hükümlerin de dünyevi bir yaptırımı gerektirmeyeceğini, ancak görev ve yasakların (vacip ve haram) hukuki öneme sahip olduğunu vurgular (s. 10). Müellif, Sudanlı Abdullah Naim gibi şeriatı salt dini hükümler olarak gören, dolayısıyla şeriatın hukuki bir öneme sahip olmadığını savunanlara katılmaz. İslam hukukunun tamamen seküler olduğunun söylenemeyeceğini ancak seküler olarak nitelenebilecek bir tarafının olduğunu belirtir (s. 15). Gelenekte İslam hukuku âlimlerinin ilahi kaynaklı şeriat ile insan ürünü olan fıkıh arasında ayırım yaptıklarına işaret eder.

“İslam Hukuk Tarihi” başlıklı Birinci Bölüm'ün ilk kısmında İslam devletinin ve hukuk düzeninin oluşumu oryantalist çalışmalar da dikkate alınarak sunulur. Rohe, İslam devletinin müesseseseleşme sürecinde var olan yerel uygulamaların idame ettirilmesi sebebiyle orijinal İslam hukuku ile yabancı hukuk öğelerinin temyiz edilmesinin mümkün olmadığına dikkat çekip (s. 22) bu temyiz düşüncesini, İslam'ın değişken olmadığı fikrine dayandırır. Hâlbuki İslam'ın özüne aykırı olmadığı sürece var olan öğelerin ilhak edilmesinin “gayri İslami” olarak değerlendirilmediğini ve İslam'ın başarı hikayesinin burada yattığını vurgulamaktadır (s. 22).

esaslarının kendisini sorgulayabilmektedir. İslam Teoloji bölümlerindeki araştırmacılar bu dine mensup olmakla birlikte tanrı, peygamber ve ahiret inancı gibi bazı ön kabuller üzerine araştırmalarını sürdürmektedir.

5 <https://www.islamische-theologie.hu-berlin.de/de/studium/20210913-leitfaden-islamische-theologie-final.pdf> (erişim: 17.05.2022).

6 Bir önsöz ilk baskı ve yeni bir önsöz üçüncü baskı için hazırlanmıştır.

İslam hukuku kaynaklarını (şer‘î deliller) ana hatlarıyla sunduktan sonra kısaca fetva ve hüküm (kaza) arasındaki farka değinmekte ve fetvanın hukuki bağlayıcılığını irdelemektedir.

Kitabın devamında klasik İslam hukukunun uygulama alanları ana hatlarıyla incelenir. Bunlar şahıs, aile, miras, akit ve ticaret, ceza, idare, devlet ve vakıf hukukudur. Birçok alanı konu edinmesi sebebiyle meseleler detaylı olarak ele alınmamış, örneğin miras hukuku sadece dört sayfada işlenmiştir (s. 99-102). Rohe, klasik İslam hukuku hükümleriyle bazı güncel olayları irtibatlandırır. Örneğin ceza hukuku bölümünde irtidadın cezasını inceledikten sonra günümüzdeki irtidat anlayışının, Bahâîlerin İran ve Mısır’da, Kâdiyânîlerin Pakistan ve Bangladeş’te takibata uğramalarında veya Humeynî’nin Selman Rüşdi fetvasında görülebileceğini söyler (s. 135).

“Modern İslam Hukuku” olarak isimlendirdiği ikinci bölümde Rohe, 19. yüzyıldan itibaren İslam hukukunun gelişimini, reform hareketlerini ve tartışmalarını incelemektedir. Bu dönemin en önemli tartışmalarından biri olan taklit zorunluluğu ve içtihadın cevazı ele alınmaktadır (s. 171).

İkinci Bölüm’ün ikinci kısmında, tarih içerisinde ortaya çıkmış ihtiyaçlar üzerine İslam Hukuku için “geliştirme” olarak nitelediği bazı yöntemleri uygulama örnekleri üzerinden incelemektedir. Bu geliştirmenin pozitif hukuka doğru bir gelişme olduğu anlaşılmaktadır. Rohe bu bağlamda şu örnekleri zikretmektedir:

1. *Hukuk ve hukuk uygulamalarının devlet yönergelerine göre formaliteye bağlanması.* İslam hukukunun kodifikasyonu (kanunlaştırma) sayesinde hukuk birliği ve güvenliği sağlanmış ancak farklı görüşler arasında bir görüşün bağlayıcı hâle getirilmesi neticesinde örfi hukukun etkisi azalmıştır (s. 182-3). Ayrıca şeriat mahkemeleri kapatılmaya, yerine devlet tarafından yeni mahkemeler kurulmaya ve hukukçular seküler fakültelerde yetiştirilmeye başlanmıştır (s. 185). Formaliteler sayesinde maddi hukuk geliştirilmiştir. Buna örnek olarak Pakistan aile hukukunda kocanın talak vermesi durumunda mahkemeye yazılı olarak bildirme zorunluluğu getirilmesi verilebilir (s. 186).

2. *Klasik dönemde hükümdara verilen siyasi yetkiler, modern dönemin kanun koyucusuna tanınmaktadır.* Bu yetkiye istinaden kanun ve düzenlemelerde bulunabilir (s. 187).

3. *Kodifikasyon ve uygulamada kanun koyucunun sükût etmesi.* Örneğin nikâh esnasında Müslüman kadının evlenmek istediği gayrimüslim bir erkeğe din mensubiyetinin sorulmaması yasağın aşılması (s. 189). Rohe başta belirttiği üzere sadece hukuki yani kazâî ve dünyevi açıdan değerlendirmede bulunur. Dinî olarak böyle bir evliliğin geçerliliği olmayacağı açıktır.

4. *Yeni kaynak bulma ve yorum metotlarına istinaden reform.* Mezhepler arasında görüş tercihi (*tehayyur*) ve farklı görüşlerin bir görüşte birleştirilmesi (*telfik*) bu metotlardandır. Mısır mahkemelerinin kadının boşanma talebini zorlaştıran Hanefî mezhebi yerine, bu talepleri kolaylaştıran Mâlikî ve Hanbelî görüşlerini seçmesi görüşler arası tercihin örneğidir.

Telfikin örneği ise Mısır kanununda bulunur. Hanefiler farklı dinlere mensup olanların aynı ülkede yaşamaları şartıyla birbirlerine mirasçı olmasına izin verirken Mâlikîler muhtelif ika-metleri olanlara izin vermekle birlikte farklı din mensupları arasında mirasçı olmayı kabul etmezler. Mısır kanununda iki görüş birleştirilerek Mısırlı gayrimüslimin Mısır'da yaşama-yan bir gayrimüslime mirasçı olabileceği düzenlenmiştir (s. 190-1). Diğer bir metot içtihat sayesinde maddi hukukun geliştirilmesidir. Rohe, “asıl olan ibâhadır” kaidesinin “liberal ka-nun koyma” imkânı tanıdığını belirtir.

Esbâbü'n-nüzûl, tarihsel-eleştirel ve maslahat endeksli hukuk okumaları İslam Hukuku-nun yeniden yorumlanmasına imkân tanımıştır. Klasik İslam hukukunun esbâb-ı nüzûl bağ-lamında yeniden değerlendirilmesi, klasik İslam hukuku çerçevesinde dile getirilen görüşle-rin bağlayıcılığının azalmasına neden olmuştur. Kamali'nin de savunduğu gibi maslahat ve makasîd merkezli bakış açısının başat kılınması kadınların miras hakları konusunda erkek-lerle eşit olabileceği şeklindeki yorumların önünü açmaktadır (s. 180).

5. *Tabandan geliştirme ve zıt meyiller*. Burada toplumun değişen hayat şartlarına inti-bak için özel ve ferdî uygulamaların geliştiği kaydedilir. Örneğin Mısır'da çiftlerin evliliğin sürdürülebileceğini denemek ve olası bir boşanmadan doğan maddi sıkıntılardan kaçınmak için örfî nikâhlar yapılır. Nikâh anlaşması yapılır ancak nikâh akdi gerçekleştirilmez. Eğer anlaşmadan vazgeçilirse mahkemeye bildirilir ve herhangi bir yükümlülük doğmaması sağ-lanır. Rohe bu uygulamaların fuhuş gibi kadınların mağduriyetlerinin meşrulaştırılması için suiistimal edildiğini belirtir (s. 202-3).

6. *Devrimsel Değişiklikler*. Burada İslam hukukunun tamamen kaldırıldığı Türkiye ve Arnavutluk örneğini verir. Toplumun büyük kısmı geleneksel İslam hukuku kurallarının geri getirilmesine karşı olsa da imam nikahı, mehir gibi bazı İslam hukuku uygulamaları toplu-mal hayatta varlığını ve etkisini devam ettirmektedir.

İkinci Bölüm'ün üçüncü kısmında modern İslam hukukunun temel alanlarında yaşanan problemlerin Müslüman ülkelerinde nasıl çözümlendiği incelenir. Müellifin hukukçu olduğu, ülkelerin mahkeme kararlarına aşinalığından belli olmaktadır. Örneğin aile hukuku başlığı al-tında, Mısır kanun koyucunun kadınlara boşanma hakkı tanıdığını, kendi hukukunu İslam hukuku olarak telakki eden Tunus'un çok eşliliği 1957 yılında yasaklandığını belirtmektedir (s. 215). Ticaret, idare, ceza hukuku gibi hukuk alanları bu açıdan incelenmektedir.

Yazar, Müslüman ülkelerin modern İslam hukuku uygulamalarını inceledikten sonra Müslümanların azınlıkta olduğu ülkelere yönelir. “İslam Hukukunun Diasporada Yolları” adlı Üçüncü Bölüm'de araştırmasını Hindistan, Kanada ve Almanya örneğinde gerçekleştiren yazar tipik gelişmeleri temsil etmeleri sebebiyle bu ülkeleri seçtiğini belirtir (s. 278). Hindistan'ı seçme sebepleri arasında, geçmişte Müslüman kontrolünde olan bölgeden Müs-lüman azınlığına dönüşen bir ülke olması ve Hindistan'a sahip olan sömürge ülkesi Birle-şik Krallık'ta birçok akrabaları olması sayesinde Hindistan için Müslüman şahıslar hukuku

talebini siyasi baskılarla dile getirmeleri yer alır (s. 277). Kanada ise son yıllarda Müslüman göçmen nüfusu gittikçe artan ve Müslüman hakem heyetlerine sahip olan bir ülkedir. Almanya ise Müslüman göçmen tecrübesi geç olması sebebiyle tartışmaların yeni ve norm çatışmaların henüz çözülemediği bir ülke olduğu için tercih edilmiştir (s. 278). Müslümanların dinî yaşamları sebebiyle karşılaştıkları problemler, ilgili ülkenin hukuku bağlamında nasıl çözümlendiği ve ne tür tartışmaların oluştuğu incelenir. İslam hukuku uygulamalarına ülkenin hukuku içerisinde ne ölçüde imkân tanındığına ağırlık verilir. Özellikle Almanya örneğinde yazar, vuku bulan hukuk çatışmalarını kendi fikirlerini belirterek ele almaktadır. Örneğin Müslüman bir ülkede kanuna uygun başlayan bir evliliğin, Almanya kanunlarına göre geçersiz olması gerektiğinde Rohe, kadının korunma ihtiyacının esas alınması gerektiğini belirtir (s. 356).

Dördüncü Bölüm'de müellif global dünyada İslam hukukunun perspektiflerini konu eder. "Sekülerleşme ve Yeniden İslamlaşma Arasında" adlı ilk kısımda iki meylin her ülkede farklı ağırlıklarla geliştiğine dikkat çeker. Özellikle gelenekçi ve İslamcı güçlerin ağırlıkta olduğu yerlerde, bu durum genellikle ve öncelikle kadın ve azınlık hakları aleyhine etki oluşturur (s. 398). İnsan hakları ve demokrasi tartışmaları modern İslam Hukuku için önemli bir zorluk teşkil eder. Özellikle "yukarıdan" gerçekleşen reform çabaları, İslamcıların eleştirilerine maruz kalır ve "İslam toplumunu yıkıcı girişimler" olarak nitelendirir (s. 399). Sekülerleşme çabaları ise dini, bir iktidar aleti olmaktan çıkarıp dinin kendi muhtevasına yoğunlaşmasını sağlar (s. 400).

"Yeni Yaklaşımlar Ararken" adlı ikinci kısım, eserin sonuç bölümünü oluşturur. Müslümanların yaşadığı toplumsal değişimlerle birlikte özellikle kadının aktif olarak hayata katılmasının, kadın için katı bir sosyal hayatı öngören metinlerle uyummadığını ve bu sebeple eşit hak çağrılarının gittikçe büyüdüğünü ifade eder (s. 404). Tartışmaların aslı, metinlerin okunma şekline dayanır. Gelenekçilerin literal (lafızcı) okuması yerine reformcular normların maksadını ve tarihi bağlamını dikkate alan bir okuma tercih ederler. Gelenekçiler kadın ve erkeğin eşit onura ancak farklı görevlere sahip oldukları düşüncesiyle yetinirken, reformcular 21. yüzyılda herkes için eşitlik talep eder. Mutedil gelenekçilerin bile yeni yaklaşım ihtiyaçlarının gerektiğinin farkında olduklarına işaret eder. Rohe özellikle bu tartışmayı Müslümanların kendi aralarında yapmaları gerektiğini ifade eder (s. 405).

Ek bölümünde Serahsî'nin (ö. 483/1090 [?]) *el-Mebsût* adlı eserinin içindekiler kısmının Arapçası DMG transkripsiyon⁷ esaslarına göre transkribe edilmiş ve Almancaya tercüme edilmiştir. Bu bölüm, öğrencilere bir fûru fıkıh kitabını, kitap ve bab başlıklarını Almanca karşılıklarıyla tanıma fırsatı sunar. Kullandığı transkripsiyona yönelik esasları ayrıca belirten yazar Almanca resmî lügate alınmış "Koran" gibi kelimelerin transkripsiyonun yapılmadığını

7 *Deutsche Morgenländische Gesellschaft* (DMG) en eski Alman Oryantalist Bilim Adamları Birliği'dir. 1845 yılında Almanya'nın Darmstadt şehrinde kuruldu. 1936 yılı Romada düzenlenen Uluslararası Oryantalistler kongresinde DMG'nin Transkripsiyon-metodu kabul görmüştür. Alman oryantalist ve ilahiyat çalışmalarında standart olarak DMG-Transkripsiyonu esas alınmaktadır.

belirtir. Ek kısmı eserin yaklaşık üçte birini oluşturur (s. 407-612). Bunun en büyük sebebi dipnotların sayfa altında değil sonunda verilmesidir.

Müellifin genellikle başvurduğu beş ana kaynak bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Serahsî'nin *el-Mebsû't*'udur. Rohe'nin Hanefî mezhebine ait bir eseri seçmesinin sebebi, bu mezhebin en fazla iktidar tecrübesine ("Herrschaftserfahrung") sahip olması ve buna istinaden hukuk uygulamalarına en yakın görüşleri içermesidir (s. 8). İkinci ana kaynağı *el-Mev-sûatü'l-fıkhiyye*'dir (Kuveyt Fıkıh Ansiklopedisi). Bu eser Kuveyt Din İşleri Bakanlığı tarafından 45 cilt hâlinde neşredilmiş ve en geniş fıkıh ansiklopedileri arasında yerini almıştır. Üçüncü ana kaynak çağdaş İslam âlimlerinin görüşleridir. Özellikle modern hukuk uygulamalarında ve reform çabaları bağlamında çağdaş İslam âlimlerinin sözlerine ve eserlerine atıflarda bulunmaktadır. Örneğin Yusuf el-Karadâvî, Yaşar Nuri Öztürk ve feminist Kur'an tefsiri konusunda kadın ilim insanlarını zikreder. Dördüncü ana kaynak, kanunlar ve mahkeme kararlarıdır. Bunları Rohe özellikle İkinci ve Üçüncü Bölüm'de incelemektedir. Beşinci ana kaynağı ise basın yazılarıdır.

Müellif akıcı bir dil kullanmasına rağmen, birçok meselede kanun maddelerine parantez içerisinde atıf yapması bu akıcılığı bozmaktadır. Ayrıca dipnotların sayfa altında değil sonunda verilmesi okuyucunun dipnotlara ve müellifin yorumlarına müracaat etmesini zorlaştırmaktadır. Eserin bazı kısımlarında açıklamasını vermeden Latince hukuki tabirler kullanmakta ve anlaşıldığını varsaymaktadır. Örneğin *Res extra commercium* (alışverişin konusu olmayan, sokak, nehir gibi şeyler) veya *forum internum* (niyet) gibi. Bu Latinceye vakıf olmayan okuyucunun meseleyi anlamasını güçleştirmektedir.

Eserde klasik İslam hukukunu inceleyen bölüm daha detaylı olabilirdi. Eser özellikle Müslüman ülkelerinde ve diasporada yaşayan Müslüman azınlıkların modern dönem İslam hukuku uygulamalarını incelemesi bakımından önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu açıdan fıkıh doktrinini güncel bir dille tekrar etmekten ibaret olan birçok modern İslam hukuku kitaplarından ayrılmaktadır. Eserin İngilizceye çevrilip Brill yayınevi tarafından 2015 yılında yayımlanmasında muhtemelen bu nitelik etkili olmuştur. Müellif bu eseriyle Batı'da yaşayan birçok okurun İslam hukuku hakkında önyargılarının kırılmasına, dinamik ve çoğulcu bir hukuk sistemi imajının yerleşmesine vesile olmuştur.